

1908 İhtilali'ni Başarıya Götüren Suikast: Şemsi Paşa'nın Katli

Yasin Ersin*

(ORCID: 0000-0001-7149-1570)

Makale Gönderim Tarihi
15.06.2021

Makale Kabul Tarihi
25.09.2021

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Ersin, Y., "1908 İhtilali'ni Başarıya Götüren Suikast: Şemsi Paşa'nın Katli", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2021): 561-587.

APA: Ersin, Y. (2021). 1908 İhtilali'ni Başarıya Götüren Suikast: Şemsi Paşa'nın Katli. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (2) , 561-587.

Öz

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin, Balkanlarda çete takibinde bulunarak komitacılığı yakından öğrenen Osmanlı subaylarını Cemiyet'e dâhil etmeleri, Sultan Abdülhamid'e karşı muhalefeti farklı bir boyuta taşımıştı. İkinci Abdülhamid'in iktidarını "istibdat" olarak adlandıran bu subaylar muhalefetin işe yaramadığını düşünerek, meşrutiyet idaresini yeniden ilan ettirebilmek için askeri birliklerle beraber devlete alenen isyan etmek gerektiğini düşünmekteydiler. 1908 senesinde bu suretle bazı subaylar dağa çıkmışlardı. Padişah bu isyana karşı en güvendiği askeri olan Şemsi Paşa'yı durumu kontrol altına alarak asayişini sağlaması için görevlendirmişti. Ancak Şemsi Paşa'nın İttihadçı bir subay tarafından Manastır'da suikast sonucu öldürülmesi padişahın en büyük dayanaklarından birini ortadan kaldırmıştı. Sonrasında gelişen hadiselerle beraber Rumeli'de kontrolün tam olarak sağlanamaması sonucunda 24 Temmuz 1908'de meşrutiyet yeniden ilan edilmiştir. Bu çalışmanın konusu, 1908 İhtilali'ni vetiresinde Şemsi Paşa'nın rolü, akıbeti ve bu akıbetin ihtilal sürecine etkilerinin değerlendirilmesidir.

* Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Türkiye, yasinersintr@gmail.com.

PhD Candidate, Ondokuz Mayıs University Institute of Social Sciences Main Discipline of History, Turkey.

Anahtar Kelimeler: Şemsi Paşa, Şemsi Paşa'nın Öldürülmesi, Suikast, 1908 İhtilali, II Meşrutiyet.

The Assassination Which Led 1908 Revolution to Success: Murder of Şemsi Pasha

Abstract

That the Community of Union and Progressive included the Ottoman officers, who had gotten to know the committee organization by following the gangs in the Balkans, was taken the opposition to a different dimension for Sultan Abdulhamid. These officers, who called the rules of Abdulmamid II "despotism", thought that opposition did not work, and it should revolt the state with military units in order to be able to have the constitutional administration redeclared. In 1908, thus, some officers went up the mountain. The Sultan had assigned Şemsi Pasha, who was his most trusted soldier against this rebellion, to take the situation under control and provide security. However, the assassination of Şemsi Pasha by a Unionist officer in Manastir destroyed one of the sultan's greatest pillars. As a result of the fact that the control in Rumelia could not be fully achieved, together with the events that followed, constitutionalism was declared again on July 24, 1908. The subject of this study is the role and fate of Şemsi Pasha in the 1908 Revolution and the evaluation of the effects of this outcome on the revolution process.

Keywords: Şemsi Pasha, Murder of Şemsi Pasha, Assassination, 1908 Revolution, II. Constitutionalism.

Şemsi Paşa, Görevlendirilmesi ve İcraatları

İleri yaşına rağmen Şemsi Paşa'nın isminin anılmasının dahi İttihad ve Terakki Cemiyeti (İTC veya Cemiyet) mensuplarını rahatsız ettiği ve hatta korkuttuğu Cemiyet üyelerinin hatıratlarının hemen hepsinde vurgulanarak belirtilmiştir.¹ O, taktiksel zekâsı, kararlılığı, eşkıya takibindeki başarısı, hızlı, katı ve keskin sonuç alan icraatlarıyla isyancıların korkulu rüyası haline gelmiş bir komutandı. Sultan'a sadakat ile bağlı olan bu komutan, o zamana kadar kendisine verilen tüm görevleri başarıyla yerine getirdiği için Abdülhamid Han'ın

¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. I, I. Kısım, Ankara, 1991, s. 450, 453.

itimadını sarsılmaz şekilde kazanmıştı. İttihad ve Terakki Cemiyeti taraftarlarından Mustafa Ragıb anılarında onu; kalbini padişahının irade ve fermanına bağlayarak ülkesine hizmet ettiğini düşünen, bu düşüncenin verdiği inanişle ölümü hiçe sayarak görevleri üstlenen biri olarak anlatmıştır.²

Şemsi Paşa'nın, 1897 Türk-Yunan Savaşı da dâhil olmak üzere girdiği hemen her savaşta gösterdiği üstün gayret ve başarıları neticesinde rütbesi hızla yükseltilmiştir. 1889 yılında ordu içerisindeki başarılarla dolu günlerine karşılık terfi ederek tuğgeneralliğe yükseltilmiş ve Seniçe'de göreve getirilmiştir.³ 1900 yılında 18. Liva Kumandanlığı'nın boş rütbesine Mirliya Şemsi Paşa nakledilerek, yeni görev yeri olan Nizamiye 9. Fırka'nın 18. Ustrumca Livası Komutanlığı'na ataması yapılmıştır.⁴ Adaletli yönetimi sonucu bölge halkının takdirini kazanmasının yanında Karadağ Hükümeti tarafından Danilo Nişanı ile ödüllendirilmiştir.⁵ Yine aynı yıl İkinci Rütbeden Mecîdî Nişanı ile taltif edilmiştir.⁶ Özellikle Piriştine'de gösterdiği başarılar Saray yönetiminin de dikkatini çekmiş ve bunun sonucunda 1901 yılında günümüzde tümgeneral ya da tuğgeneral rütbesine denk gelen ferik rütbesine terfi edilmiştir. 1906 yılına kadar birçok başarılı görev sonucunda çeşitli nişanlar almış ve o yıl içerisinde Karadağ sınır bölgesindeki sorunları halletmesinin ardından da Murassa Osmânî Nişanı ile tekrar ödüllendirilmiştir.⁷ 1908 yılına gelindiğinde göstermiş olduğu gayretli çalışmanın devam etmesi üzerine birinci ferik yani günümüzdeki orgeneral rütbesine ulaşmıştır. Oldukça dindar olan Şemsi Paşa, hacda "*Beytullah huzurunda padişah yolunda ölmeyi aht ve Peyman ettiğini*" İttihad ve Terakki Cemiyet'i dâhil kimseden çekinmeden ulu orta söyleyecek kadar da padişaha sadık ve cesur bir asker olmuştur. Aynı şekilde Sultan II. Abdülhamid'in de Şemsi Paşa'ya karşı teveccüh ve itimadı oldukça fazladır.⁸ İttihadçılar tarafından alaylı olması sebebiyle

² Mustafa Ragıb, *Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca*, haz. Rahşan Aktaş, İstanbul, 2007, s. 12.

³ BOA. YEE. 149/10.

⁴ BOA. Y. PRK. ASK. 158/52.

⁵ BOA. İ.TAL. 211/28.

⁶ BOA. İ.TAL. 230/40.

⁷ BOA. İ.TAL. 399/86.

⁸ Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul, 1931, s. 267.

hakkında çıkartılan pek çok dedikodu ve cahil olduğu yönündeki eleştiriler ideolojik kaynaklıdır; Paşa, Türkçe, Boşnakça, Arnavutça, Arapça ve Rumca bilen, Avrupa sosyal hayatı konusunda bilgi sahibi, yabancı gazeteleri dahi takip eden bir zattır. Verilen görevleri bizzat planlayan, harekâtlara katılan Şemsi Paşa en ince ayrıntılara bile müdahale eden bir yapıda olmuştur. Adeta bir canlı harita gibi Rumeli coğrafyasını çok iyi bilen Paşa, mütedeyyin, içkiden uzak duran, cesur bir kişi olarak bilinmiştir.⁹ Kendisi de Cemiyet'e bağlı olan Fethi Okyar anılarında, neferlikten paşalığa cesareti, azmi ve fedakârlığı ile yükselmiş Şemsi Paşa'yı "ölüme cesaretle yürümüştür, tarih sadakatini tescillemiştir",¹⁰ diye ifade etmiştir. Özetle Şemsi Paşa her kesimden dikkat edilmesi ve saygı duyulması gereken bir paşa olarak görülmüştür. Öldürüldükten sonra hakkında yabancı matbuat Pester Lloyd gazetesinde çıkan bir haberde, "*İslâm'a ve Halifesine bağlı kahraman bir Boşnak*" olarak tanıtılmıştır.¹¹ İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından oldukça çekinilen Şemsi Paşa, dönemin hatıralarında korkulması gereken bir paşa olarak tekraren anılmıştır. Mesela Kazım Karabekir'in hatıratı buna misal teşkil edebilir; Karabekir, Divan-ı Harbi Mahsus kâtipliğine tayin edildiğinde birçok zabitin mahkûm edilmek üzere buraya verilmiş olduğunu görmüştür. Tetkiklerinde bazılarının daha evvel sürgün ve hapis cezasına mahkûm edildiğini, yine de bu cezaların az görüldüğünü söylüyor. Hepsinin haksız yere mahkûm edildiğini iddia eden Karabekir, Şemsi Paşa'nın hışmına uğramış bir alaylı miralayla, iki zabiti kurtarmak için, "*layık olmayan adamları*" yüksek makamlara çıkaranlara söylenirken, azadan bir miralay ürkerek O'na; oğlum sen daha gençsin böyle konuşma şeklinde nasihat vermiş, yalnız Şemsi Paşa'nın tek başına herkesi "uçurmaya" kâfi geleceğini söylemiştir.¹² Bu hatıradan Şemsi Paşa'nın olmadığı yerlerde dahi isminin menfi manada anılmasından korkuya düşenleri anlayabiliyoruz.

1908 senesi yazına gelindiğinde İTC'den Resneli Niyazi Bey, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi için Ohri'de isyan edip, Resne'den Lahça istikametine doğru harekete geçmiş, emrindeki askerleri de peşine

⁹ Hakan Özdemir, *Abdülhamid'i Deviren Kurşun*, İstanbul, 2014, s. 144.

¹⁰ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul, 1980, s. 15.

¹¹ Necmettin Alkan, *Selanik'in Yükselişi, Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilali*, İstanbul, 2012, s. 260.

¹² Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul, 2011, s. 68.

takarak dağa çıkmıştır.¹³ Bu isyanın ilk ve kısa vadeli amacı, öncelikle Cemiyet'in varlığını korumaktır. Sultan'ın Yıldız hafiye teşkilatının başarılı çalışmaları karşısında paniğe kapılan Cemiyet, Sultan'ın Makedonya'daki hafiyelerine karşı kesin ve acımasız davranma kararı almıştır. Bu minvalde Şubat soruşturmalarını yürüten ve bu konudaki raporunu Saray'a gönderen Albay Nazım Bey, katledilecek hafiyeler listesinin başına yazılmıştır. Nazım Bey, 11 Haziran'da alınan karar doğrultusunda vurulmuştur ancak öldürülemedi, hafif yaralı bir şekilde İstanbul'a kaçabilmiştir. Bu öldürme girişimi, Rus Çarı II. Nicholas ile İngiltere Kralı VII. Edward'ın Reval'de buluştukları güne rastlamıştı. İttihadçılar bu görüşmeyi Osmanlı'nın paylaşımı olarak yorumlamış, isyanlarına gerekçe olarak göstermiştir. Feroz Ahmad ise bu görüşmenin "tarihsel bir gerçek" niteliği kazanan bu yorumunu kabul etmemekte isyanların biricik nedeninin bu gerekçeden oldukça uzak olduğunu söylemektedir. Ahmad, hareketin asıl sebebinin 1876 Anayasası'nı geri getirmek olduğunu düşünmekle beraber, esas olarak Cemiyetin, Abdülhamid rejimine, bir başka deyişle mutlakiyete ve Saray'daki yozlaşmaya karşı olduğu kanısındadır. Bu görüşe göre Cemiyet şiddette başvurmuşsa da bunu yalnız özgürlük düşmanlarına karşı kendini savunmak amacıyla yapmıştır.¹⁴ Bununla beraber bu isyanı öne çeken ve gerçekleşmesini sağlayan esas durum daha çok Saray hafiyelerinin Cemiyet üzerindeki gizli faaliyetlerinden kaynaklanmıştır. Manastır'daki Ordu birliklerinin alay müftüsü, Saray hafiyelerindendi ve Kolağası Niyazi'nin liderliğinde gizli çalışmalar yapan gruba sızmayı başarmıştı. Dolayısıyla Alay müftüsünün hafiye olarak aralarına karıştığını fark eden, daha evvelden de askeri

¹³ Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908 tarihinde bulunduğu garnizonda efrad ve subayların Cuma namazında olmalarından bilistifade, gerekli cephaneye ve tüfeklere el koyarak, ayrıca kışla sandıklarındaki kilitleri baltaları ile kırıp 550 lirayı da alarak, birliğindeki iki-üç subay ve 150-200 er ile harekete geçmiştir. Resne'den ters yönde çıkan Niyazi Bey, isyan amacıyla harekete geçtiğinin anlaşılması için, çıkış sebebi olarak daha evvel anlaştığı ve bölgeye çağırıldığı Bulgar çetesini bahane etmiştir. Bu tertip Niyazi Bey'e zaman kazandırmıştır. Niyazi Bey kışladan çıktığı esnada Bulgar çetesinin üzerine yürüdüğünü sanan askerlerin birçoğu, isyan için kışlayı terk ettiklerini bilmemektedir, bu gerçeği daha sonra öğrenmişlerdir. İhsan Sabri Balkaya, *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)*, Ankara, 2005, s. 35; Resneli Ahmed Niyazi, *Resneli Niyazi Bey'in Anıları- Balkanlarda bir Gerillacı*, çev. İhsan İlgar, İstanbul, 1975, s. 83, 88, 90-91.

¹⁴ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, İstanbul, 2017, s. 23, 24, 32.

mahkemeye verilmiş ancak delil yetersizliğinden serbest bırakılmış Niyazi Bey kendini kurtarmak için bir an önce hareket etmek durumunda kalmıştır.¹⁵

İsyanın boyutu Saray tarafından kısa sürede anlaşılınca, Sultan II. Abdülhamid bu konuda çözüm yolları arayarak, isyanın bastırılmasında en maharetli olabilecek kişiler üzerinde düşünmekteydi. Niyazi Beyin dağa çıkmasını Yıldız Sarayı'na bildiren Selanik'teki III. Ordu Müşiri İbrahim Paşa, Saray'a bu isyanı ya Çerkez Nazmi Paşa'nın ya da Arnavut Şemsi Paşa'nın bastırabileceğini savunmuştu. İbrahim Paşa, çete harbini ve hadisenin gerçekleştiği coğrafyayı iyi bilen kişilerin bu isyanı durdurabileceklerini düşünüyordu. İstisarelerin nihayetinde; padişaha sadakatini kanıtlamış, aldığı tüm görevleri hakkıyla yerine getirmiş, çete harbinde tecrübeli Şemsi Paşa ismi üzerinde karar kılınmıştı.¹⁶ Düzenlenen görevlendirme yazısı Tahsin Paşa'nın imzasıyla Şemsi Paşa'ya ulaştırılmıştır.¹⁷ Şemsi Paşa'ya ulaştırılan bu yazı bir emir yazısı olmasının yanında Resneli Niyazi Bey'in hangi istikamet ve güzergâhta olduğunu, elindeki cephanenin cinsinin ve sayılarının neler olduğunu ve Resneli Niyazi Bey ile gidenlerin kimler olduğu hakkında bilgiler vermekteydi. Bunun yanında isyancıların gittikleri yerlerdeki halkı silahlandırdıkları bildiriliyor, Kolağası Niyazi ve arkadaşlarının girişmiş oldukları bu hareket "mel'unca" olarak adlandırılıyor ve bunca hizmete karşı nankörce davranmaları karşısında başkalarına ibret olacak bir şekilde yakalanıp cezalandırılmaları bekleniyordu. Bu vazifeye seçilmesinden ötürü Şemsi Paşa ise, görevi kendi adına mükâfatlandırma sayarak hayatının en büyük hediyesi kabul etmiş, padişaha en samimi kulları olduğunu tebliğ eden bir teşekkür telgrafı çekmiştir.¹⁸

Telgraf gönderildiği sırada Şemsi Paşa, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında ihtilafların halledilmesiyle ilgili bir vazifeyi yerine getirmek için Prizren'de bulunuyordu. Aynı gün, padişahın özel selamıyla bir telgraf daha gönderilmişti; Anadolu'dan gönderilecek birliklerin gelmesini beklemeden, Mitroviça'daki 18. Nizamiye Fırkası'ndan lüzumu kadar

¹⁵ Ahmad, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁶ Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 268.

¹⁷ Bayur, *a.g.e.*, s. 452.

¹⁸ Resneli Ahmed Niyazi, *Resneli Niyazi Hatıratı*, Ankara, 2017, s. 158, 159.

taburun alınıp özel bir trenle hemen Manastır'a gitmek üzere hareket edilmesi emredilmişti.¹⁹ Diğer taraftan Kosova Vilayeti kazaları olan Preşova, Geylan ve Kumanova'da birtakım karışıklıkların olduğu bildirilerek, Şemsi Paşa'nın oraya da yönlendirilmesi gerektiği Başkitabet'e gönderilen tahriratlardan anlaşılıyor.²⁰ Fazla olarak, eğer mevcut birlikler yeterli olmazsa, güvenilen gönüllülerin de, askeri kıyafet giydirilerek tabura dâhil edilmesine izin verilmişti. Tahsin Paşa'nın 3 Temmuz'da gönderdiği telgrafa göre, "Erbab-ı mefsedete" yani "bozgunculara" ders verici bir misal, etkili bir ibret olacak şekilde şiddetle karşılık vermesinin gerektiği de ayrıca vurgulanarak Şemsi Paşa'nın "muvaffak" ve "ulvi şahsiyetinden" istenmişti.²¹

Cemiyet ilk başta Şemsi Paşa'nın bu görevinin daha çok Paşa'ya bu çevreyi tanıtmak ve Sultan'a karşı harekete geçme niyetinde olanlara bir gözdağı vermek olduğu kanaatinde idi. Karabekir hatıralarında Şemsi Paşa'nın padişahın güvendiği mühim bir kuvvet olduğunu defaatle vurgulamıştır. O'nu "*Cahil bir Arnavut, maiyetinde bir sürü haydut. Sultan Hamid'in, as kes dediğini, canavarlar gibi şuursuzca yok edecek bir kuvvet.*" olarak tanımlamıştır. Şemsi Paşa'yı Cemiyet'in baş düşmanı olarak tanıtan Karabekir; "Eğer bu gelişinde cemiyetimize karşı ufacak bir hareketi görülseydi Manastır mıntıkasında yok edilmesi için tertibat almıştık." demektedir.²² Ferik Şemsi Paşa'nın tenkil kadrosu ise Karabekir'e göre şöyledir: Yaveri Yüzbaşı Fahri Bey, Bölge hapishanelerinde bulunan idam mahkûmlarından 80 fedai Arnavut, Fedailer Kumandanı Rifat Bey, Anadolu'dan gelecek redif taburları, Üsküp, Manastır ve Selanik mıntıklarında herhangi bir kuvveti alıp kullanabilme salahiyeti.²³

Tüm bunlar olurken Firzovik'te Müslüman halk başka sebeplerle gayrimüslimlere karşı nümayiş düzenlemişlerdi. Buradaki gösterilerin asıl sebebi ve başlangıç tarihi tartışmalıdır. Ahmet Bedevi Kuran bu kalabalık nümayişi yaygın olan kanaat dışında başlangıçta Avusturyalı yabancıları protesto etme görüntüsü altında, gerçekte ise Şemsi Paşa

¹⁹ Turan Akıncı, *Suikast, Osmanlı'da Son Dönem Suikastlar*, İstanbul, 2017, s. 81-84.

²⁰ *İSAM. HHPE. 6/316.*

²¹ Resneli Ahmed Niyazi, *Resneli Niyazi Hatıratı*, s. 160.

²² Karabekir, *a.g.e.*, s. 125.

²³ Karabekir, *a.g.e.*, s. 325, 326.

için toplandıklarını iddia etmektedir. Kuran, bu konuda; Şemsi Paşa'nın planına uyan 15-20 bin kişi Firzovik'te toplanmış ve hükümeti desteklemek için silahlanmış, demektedir.²⁴ Çalışmamız da bu iddiayı desteklemektedir. Esasen Şemsi Paşa, Prizren'den Firzovik'e gelirken, sessizce ve akıllıca çevre şehir ve kasabalardaki hemşerisi Arnavut ileri gelenleriyle temasa geçmiş ve silahlı bir milis kuvveti oluşturma girişiminde bulunmuştur. Daha sonra Firzovik toplantısını manipüle edecek olan ihtilalcilerden Galip Bey'in aldığı bilgilere dayanarak verdiği rapor bunu ispat eder niteliktedir:

Şemsi Paşa merhum Prizren'den Manastır'a hareket ederken kendisince muayyen olan eşhasa ve Firzovik'e kadar yolun tarafeynindeki kurâ ve bir taraftan Yakova ve Mitroviça'ya serian haberler göndererek "dinini, devletini, vatanını seven arkamdan gelsin, Firzovik'te içtima etsin, vatan elden gidiyor, Manastır ve sair kasabat ve kurâ-yı İslâmiyyeyi basmış katliam ediyorlar. (...) İmdad-ı İslâm için yetişiniz, emirlerime intizar ediniz. İrade-i seniyye-i hazret-i padişahi bu merkezdedir" tarzında heyecanamız sözlerle ictimâ'a sebebiyet vermiş...²⁵

Süleyman Külçe de bu konuyla ilgili benzer ifadelerde bulunmuştur:

Şemsi Paşa Prizren'den hareket ederken icap eden reislerle de şu haberi göndermiştir: "Manastır'da bulunan mektepli zabıtlar, Jön Türk ve Bulgar komiteleriyle birleşerek İslâmlar aleyhine taarruzda bulunuyorlar. Padişahı düşürüp vatanı satacaklar. Dinini, devletini, vatanını seven arkamdan yetişsin" (...) bunun üzerine Firzovik içtimai vuku bulmuştur.²⁶

Tespit edilen bilgilere göre ayrıca Şemsi Paşa Manastır'a giderken Gans Boyu Reisi Rüstem Ağazade Selim, paşaya, padişaha bağlı olduklarını; kabilesinin binlerce insanının din ve vatan için ne lazım geliyorsa yapmaya, nereye gitmek gerekiyorsa gitmeye hazır olduklarını söylemiştir.²⁷

²⁴ Özdemir, *a.g.e.*, s. 150.

²⁵ *İSAM. HHPE. 19/1288; BOA. Y.A.HUS. 523/130.*

²⁶ Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, haz. İsmail Dervişoğlu ve ark., İstanbul, 2013, s. 5.

²⁷ Resneli Ahmed Niyazi, *Resneli Niyazi Hatıratı*, s. 163.

Firzovik'te toplananlar başta asıl amaçlarını gizlemek için görünürde gayrimüslimlere karşı toplanmış havası verirken, tansiyonu yüksek Arnavutların bölgeye akın etmesiyle durum önü alınamayacak bir hale varmıştır. Toplananların sayısı arttıkça ortam iyice gerilmiştir. Bunun üzerine Üsküp'te hazırlık yapan gayrimüslimler gelişmelerden haberdar edilip bölgeye gelmekten vazgeçirilmiştir.²⁸ Toplantının İttihad ve Terakki lehine sonuçlanmasındaki en önemli saik ise, kendisi de Arnavut olan Şemsi Paşa'nın ileride anlatılacağı üzere Firzovik'e yetişmeden öldürülmesidir. Bu hadise sonucu toplantı kontrolden çıkmıştır. Ayrıca yerine geçen vekili Fevzi Bey'in toplantıya müdahale etmemesi de toplantının İTC lehine istenilen sonucu doğurmasına katkı sağlamıştır.²⁹ Bu konuda Firzovik Belediye Reisi Ferizzade Şehsuvar Bey'in kanaati oldukça mühimdir:

Firzovik içtimainın yapılıp, Meşrutiyetin ilanının çabuklaştırılmasında en büyük amil Mitroviça fırkası kumandan vekili erkânıharp miralayı Fevzi (Çakmak) Bey'dir. Şemsi Paşa, vurulduktan sonra Fevzi Bey, beraberinde Firzovik'e getireceği bir tabur asker ile işi istediği tarafa çevirebilirdi. Onun kendi mıntıkasında bu olup bitenlere müsamaha etmesi İttihad ve Terakki'ye ve tarihe en değerli hizmetidir.³⁰

İsyan edenlerle birlikte Cemiyet'i ortadan kaldırmak için padişah tarafından görevlendirilen Şemsi Paşa'nın, Firzovik'te topladığı, göndereceği talimata göre hareket etmelerini istediği Arnavutlar sözlerini yerine getirmişler; onun talimatını beklemişlerdi. Ancak paşanın yapmayı planladığı büyük operasyon bir kurşunla akim kalmış, Saray'ın planları boşa çıkmıştı. Bu suretle Şemsi Paşa'dan sonra bölgede karamsar bir hal etrafı kaplamıştır. Tahsin Paşa hatıralarında Sultan Abdülhamid'in, Arnavutları bütün Rumeli'deki yegâne istinat kuvveti olarak gördüğünü söylemiştir, devamında; Firzovik'teki içtima ile beraber onlardan da nahoş haberler gelince açıktan açığa bir tehdit hissedildi diyerek bu hadisenin Saray üzerindeki kuvvetli baskısını vurgulamıştır.³¹ Böylelikle suikast hadisesinden habersiz olarak

²⁸ Alkan, *Selanik'in Yükselişi*, s. 243.

²⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. IV, İstanbul, 1972, s. 361.

³⁰ Külçe, *a.g.e.*, s. 102.

³¹ Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, s. 268.

Firzovik'te toplanan Arnavutların sayısı galeyana gelen insanlarla beraber hızla artmıştır, ama kendilerine hiçbir bilgi verilmediği için tam olarak ne amaçla orada bulduklarının farkında da değillerdir.³²

Galip Bey (Miralay) ve arkadaşlarının 1907'de Kosova'daki subayların yaklaşık üçte ikisini Cemiyet'e üye etmeleri, aynı zamanda iyi ilişkiler sayesinde sivil halktan ve eşraftan da bazı önemli kişileri kazanmayı başarmaları buradaki işleri tersine çevirmiştir.³³ Şemsi Paşa'nın suikasta uğramasından sonra, rengi tamamen değişen olaylar neticesinde toplantı Sultan II. Abdülhamid karşıtı bir hal almıştır. Böylelikle Galip Bey, toplananların sayısını arttırırken bir yandan da Arnavutları Kanun-i Esasi'yi istemeye kıskırtmıştır. Mahmud Şevket Paşa'nın da bu vetirede İttihad ve Terakki Cemiyeti yanında ihtilal akınına katılması Firzovik Toplantısı'nın önünün alınamamasına sebebiyet vermiştir.³⁴

Şemsi Paşa görevlendirilmeden önce Niyazi ve çetesinin Resne ve Presbe'de düzeni bozdukları, halkı rahatsız ettikleri ve Ohri'ye gelmelerinden korkulduğuna; hatta Bulgarlarla anlaşmış olmalarına dair Ohri Kaymakamı Süleyman Kâni'nin şifre telgrafları vardır. Şemsi Paşa, Resneli Niyazi Bey önderliğindeki isyanın bastırılması için görevlendirilince ise başta Resneli Niyazi Bey olmak üzere bütün İttihad ve Terakki Cemiyeti mensupları tedirgin olmuş, bir an için duraksamış ve hatta büyük bir ümitsizliğe kapılmışlardır.³⁵ Dönemin şahitlerinden Süleyman Külçe, Şemsi Paşa'nın Cemiyet üzerindeki etkisini şu şekilde anlatmıştır:

Selanik, Manastır yerinden oynuyordu. Padişaha harp ilan eden Cemiyet'e hükümdar taarruza karar vermiş, çok çetin ve şöhretli bir adamını seçmişti. Şemso!.. O, astığı astık, kestiği kestik bir adam tanınmıştı. Herkes titriyordu. Herkesin üzerinde teneffüslerini darlaştıran bir baskı vardı. Selanik, Manastır

³² Özdemir, *a.g.e.*, s. 200.

³³ Özdemir, *a.g.e.*, s. 204.

³⁴ Bayur, *a.g.e.*, s. 459.

³⁵ İSAM. HHPE. 25/1686.

merkez heyetleri korkunç bir kâbus geçirerek kaçacak delik arıyorlardı. İctimalara kimse gelmiyor, fedailer ortada yok...³⁶

İlk gün gönderilen her iki telgraf, Şemsi Paşa'nın Mitroviça'da bulunmadığı için kendisine gecikmeli olarak teslim edilmiştir. Aslında İstanbul'dan gelen bu acil ve çok önemli mesajlar Prizren'de bulunan Paşa'ya hemen gönderilebilirdi; ancak, bunun yapılmamış olması Mitroviça'daki İTC mensubu subayların kasıtlı bir hareketi olarak değerlendirilebilir. Dönemin kaynaklarından Mehmed Selahaddin'e göre, Şemsi Paşa'ya son derece geniş yetkiler verilmiştir; İttihadçıların kökünün kazınması için "beraberindeki subayları istediği gibi görevlendirebileceği" ve girişeceği her türlü "zalimane hallere" de izin verildiği belirtilmiştir.³⁷ Maiyetinde iki tabur asker ve 30 kadar Arnavut silahşor bulunan Şemsi Paşa bu emirler üzerine Manastır'a gelerek hemen çalışmalara başlamıştır. Manastır'da Cemiyet şaşkınlık ve telaş içinde ilk hengâmda paniklemiştir. Fakat Cemiyet'in güçlü olduğu merkezlerde Şemsi Paşa yeterince bilgi toplayamamıştır. Ne Selanik'te alay kâtibi olan damadı Salâhaddin Bey, ne de Manastır'da merkez komutanı olan başka bir damadı Rıfat Bey, Cemiyet ile ilgili kendisine hiçbir bilgi vermemiştir. Çünkü Şemsi Paşa'nın her iki damadı da gizli İttihadçıdır. Hatta Yaver ve kâtibi Süleyman Sırrı Bey de İttihad ve Terakki Cemiyeti'ndendir.³⁸ Ayrıca İTC Makedonya bölgesinde tüm telgrafhanelerde kendisine bağlı olan avdetiler vasıtasıyla örgütlenmişti. Şemsi Paşa önce Firzovik'teki kalabalığı dağıtmak istediğini Saray'a bildirdiğinde aynı anda telgraf şifreleri Cemiyet'inde elinde oluyordu. Buna rağmen Şemsi Paşa'nın telgraflarını okuyan Cemiyet üyeleri her defasında telaş ve endişe içine düştüğü ifadelerinden anlaşılıyor.³⁹ Manastır'da Cemiyet'in örgütlenmesi o kadar genişlemişti ki, Mıntıka Kumandanı'nın ya da Şemsi Paşa'nın en yakınındaki kişiler; İttihadçıları araştırmak veya yakalamakla görevlendirilenler dahi aynı zamanda İttihadçılardandı. İTC, 1908 İhtilali vetiresinde cemiyete ayrıca 2000 kadar üye kaydetmeye

³⁶ Alkan, *Selanik'in Yükselişi*, s. 261.

³⁷ Özdemir, *a.g.e.*, s. 148-149.

³⁸ Bayur, *a.g.e.*, s. 453.

³⁹ Okyar, *a.g.e.*, s. 12.

muvaffak olmuştur.⁴⁰ Yabancı kaynakların verdiği sayılar çok daha kabarıktır. Üsküp'teki Rus konsolosu Orvlov'un raporunda Türk ordusundaki subayların %75'inin Jön Türk olduğu belirtilmiştir.⁴¹ Bu bilgiler abartı olarak görülse de İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya'da ve orduda ne derece örgütlendiğine dair ciddi bir fikir verebilir.

Şemsi Paşa Manastır'dayken Saray'a ayrıca bu vaziyeti detaylarıyla izah eden bir telgraf göndermiştir. Bütün görüş ve fikirleriyle tahkikatının son durumu şu şekildedir:

Padişahımın emriyle yanımda iki tabur olduğu halde bu sabah Manastır'a vasıl olduğumu arz etmiştim. Gerek Selanik'te ve gerekse burada bazı itimat ettiğim eski arkadaşlarımla görüşerek buralarda mel'un istikametlere sapmış bazı insanların bulunduğu malumattar oldum. Hususi olarak Manastır'da askeri disiplinin pek gevşek olduğunu üzüntüyle müşahade ettim. Tesis etmiş olan Cemiyet'in nerelerde yuvalandığı ve kimlerden meydana geldiğine dair ne vilayet ne de kumandanlıkta doğru bir malumat vardır.

Dün akşam Manastır'ın bazı caddelerine içinde birçok saçmalıklar bulunan yaftalar asılmış olduğunu öğrendim. 7 Temmuz 1908 tarihli Cemiyet'in arzularını bildiren bu yazılarda büyük bir teşkilatın harekete geçmek üzere olduğu ve kendisine de birçok büyük rütbeli sivil ve zabitlerin iltihakı bildiriliyordu. Padişahımın emriyle bu mel'un teşkilatın imha edilerek, taraftarlarını yakalayarak, hadiseyi kökünden yok etmeye hayatım pahasına da olsa çalışacağımı arz ederim. (...) Allah korusun, bu taraf halkıyla din düşmanı ve yedikleri ekmeğe nankörlük eden zabitlerin bu gibi isyanlara teşebbüs ettikleri zaman Arnavutluk'tan binlerce insanı getirebilirim...⁴²

Şemsi Paşa ayrıca Ordu Müşiri İbrahim Paşa'dan ellerindeki tüm kuvvetlerle kendisine katılmaya hazır olmalarını istemiştir. Bu birlik

⁴⁰ Şükrü Hanioglu, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul, 1986, s. 586.

⁴¹ Necmettin Alkan, *Mutlakiyetten Meşrutiyete-II Abdülhamid ve Jöntürkler*, İstanbul, 2009, s. 127.

⁴² Resneli Ahmed Niyazi, *Resneli Niyazi Hatıratı*, s. 164-165.

teçhizat bakımından mükemmel ve takviyeliydi. Şemsi Paşa bu birlikle devlete karşı içtima edenleri rahatça dağıtabilir, devamında Niyazi Bey'i kolaylıkla teslim mecbur bırakabilir ve hatta ihtilale destek veren tüm çeteleri yok edebilirdi. Bunun üzerine İTC tarafından, Metroviçe Tümeni Kurmay Başkanı Yarbay Kavaklı Fevzi Bey'e derhal haber gönderilmiş, gönderilecek kuvvetlerin mümkün mertebe az ve eksik teçhizatlı olması istenmişti. Cemiyete bağlı olan Fevzi Bey de Cemiyet'in isteğini çeşitli tehlikeleri göze alarak kısmen yerine getirebilmiştir.⁴³

Her şeye rağmen Şemsi Paşa'nın cesaretle isyancıların üzerine gitmesi, çalışmalarını yoğunlaştırması, İTC merkezini umutsuzluğa ve telaşa sokmuştur. Paşa, Sultan'a bu konudaki kararını ve inancını son telgrafında; isyan edenleri ölü veya diri ele geçirip, Cemiyet'in kökünü kazıyacağını söyleyerek belirtmiştir. Bu işte muvaffak olacağına emin olduğunu Saray'a bildiren Şemsi Paşa, Manastır'dan bu minvalde hareket ediyorum diyerek son telgrafını bitirmiştir.⁴⁴

Şemsi Paşa'nın Katli

Şemsi Paşa aldığı emir doğrultusunda fevkalade hızlı bir şekilde Selanik'e ve oradan da Manastır'a ansızın gelmiştir. Bu hareketini bölgedeki askerî ve mülkî bürokrasiden de gizli tutmaya çalışmıştır. Ancak o tarihe kadar İttihad ve Terakki Cemiyet'i kurmuş oldukları mükemmel teşkilatın ketumiyetiyle Şemsi Paşa'nın ilk andan itibaren Mitroviçe'den hareketi ve elindeki kuvvetleri hakkında yeterli derecede bilgi almış, Selanik'ten Manastır'a yola çıktığını da aynı anda öğrenebilmiştir.⁴⁵

Şemsi Paşa 7 Temmuz Salı günü sabaha karşı emrindeki üç tabur ile Manastır tren istasyonuna gelmiştir. O'nu bölge Kumandanlarından Osman Hidayet Paşa karşılamıştır. Paşa'nın birlikleri önce Hanönü Mahallesi'nde dinlenmiş daha sonra şehir merkezine inmiştir. Paşa ise vakit kaybetmeden Hükümet Konağı'nın hemen karşısındaki Dragor Nehri kıyısında yer alan telgrafhane binasına girmiştir.⁴⁶ Diğer taraftan

⁴³ Okyar, *a.g.e.*, s. 13.

⁴⁴ Özden, *a.g.e.*, s. 54.

⁴⁵ Karabekir, *a.g.e.*, s. 326.

⁴⁶ Akıncı, *a.g.e.*, s. 88.

Niyazi Bey'in yakın dava arkadaşı olan Ohri redif kumandanı Eyüb Sabri Bey, O dağdayken kendisine bir mektup göndermişti. Mektupta, Şemsi Paşa'nın üç tabur asker ve özel silahşorlarıyla birlikte Manastır'a geldiği ve çetenin üzerine yürümeye hazırlandığı bildiriliyordu. Celal Bayar da, Şemsi Paşa'nın Manastır'a hürriyet severlere saldırmak üzere geldiğini; isyancıları padişaha yakışır şekilde şiddetle terbiye edeceğini Saray'a bildirmek için telgrafhanede bulunduğunu söylemiştir.⁴⁷ Bu haberler hem Niyazi Bey'de hem de çeteye katılanlarda derin bir endişe uyandırmıştır, hatta ne için dağa çıktığını bilmeyen erler arasında daha sonra durum öğrenilince çeteden ayrılanlar da olmuştur. Çünkü Şemsi Paşa'nın gücü açık bir şekilde Niyazi Bey çetesini felce uğratacak mahiyettedir.⁴⁸ Bunun üzerine Cemiyet, Şemsi Paşa'yı ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Fakat bu kolay iş değildir, Şemsi Paşa'nın yaklaştığını ve Cemiyet'in bu durum karşısında aciz kaldığını Atıf Bey'e anlatan Mehmed Ali Bey sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Sabahtan beri bir fedai araniyor. Hatta Cemiyet, para ile bile birini bulmak için uğraşiyor, fakat şimdiye kadar bir netice çıkmadı. Kimse kendisinde böyle bir cesaret bulamıyor. Paşa'yı vurmak şöyle dursun, ona yanaşmak bile kabil değil."*⁴⁹ Resneli Niyazi Bey bu kararı alanların vatanın selameti adına İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır şubesi olduğunu belirtip, harekâtın sorumluluğunu ve uygulamaya konulmasını da yine bu şubenin üstlendiğini hatıratında belirtmiştir.⁵⁰ Ali Fethi Bey ise diğer Cemiyet ileri gelenleri ile Refik Bey'in evinde toplandığını söylemekte ve görüşmeler sırasında, Mülazım (Teğmen) Atıf'ın, Şemsi Paşa'nın öldürülmesi gerektiğini yoksa çok kan akacağı şeklindeki görüşünü anlatmaktadır. Bu görüşün herkes tarafından düşünülüp söylenemeyen bir karar olduğunu ifade eden Ali Fethi, genç teğmeni gözlerinden öperek kutlamıştır.⁵¹ Şemsi Paşa'nın öldürülme kararının alınmasının ardından bu işi kimin uygulayacağı meselesi de

⁴⁷ Celal Bayar, *Bende Yazdım - Milli Mücadeleye Giriş 1*, İstanbul, 1997, s. 95.

⁴⁸ Ragıb, *a.g.e.*, s. 618.

⁴⁹ Ragıb, *a.g.e.*, s. 420.

⁵⁰ Resneli Ahmed Niyazi, *Resneli Niyazi Bey'in Anıları- Balkanlarda bir Gerillacı*, s. 135-136.

⁵¹ Balkaya, *a.g.e.*, s. 37.

kısa sürede çözüme kavuşmuş, Atıf Bey kendi teklifi üzere ortaya atılıp, maddi ve manevi mesuliyeti üzerine alarak bu görevi üstlenmiştir.⁵²

Bu karar Atıf Bey için zor bir karar olmuştur. Mehmed Ali Bey, Şemsi Paşa'nın gelişini öyle bir anlatmıştır ki Atıf Bey, şimdiye kadar aldığı her görevde muvaffak olan Paşa'nın Cemiyet'in kökünü kazıyacağını düşünmeye başlamıştır. Mehmed Ali Bey, kurnaz ve ketum birisiydi, ısrarla Cemiyet'in para karşılığında bile fedai bulamadığını söyleyerek rezil olduklarını dile getiriyordu. Ancak bunun yanında Cemiyet'in aldığı karar üzere Resne'ye gidecek olan Şemsi Paşa'ya ayrıca bir de Gevat Boğazi'nda pusu kurulacağını söylemiyordu.⁵³ Bunun üzerinde baskı ve çaresizliğin ağırlığına artık dayanamayan genç zabıt, *"Yapacağım teşebbüste muvaffakiyet olmazsa bile, şu korkan, çekinen muhitte bir fedakârlık misali vereyim; başka çare yok: Şemsi Paşa'yı ben vurmalyım!"* diyerek ortaya atılmıştır.⁵⁴

Atıf Bey, Cemiyet'in Manastır Şubesi'ne fedai olarak kayıt olmuş, bölgeyi çok iyi bilen yetenekli bir teğmendi. O, görevi aldıktan sonra Şemsi Paşa'nın Manastır'a doğru hareket etmekte olduğunu aynı gün öğrenmişti. Bu haberi öğrenir öğrenmez aynı gecenin sabahında şehre ulaşmış, bir iki araştırma yapmış, Şemsi Paşa'nın şehirdeki telgrafhanede olduğunu öğrendikten sonra telgrafhane yanındaki kahvelerden birinde saatlerce Paşa'nın çıkmasını beklemişti.⁵⁵

Tahsin Paşa'nın aktardığına göre Şemsi Paşa telgrafhanede Yıldız Sarayı ile son muhaberesini yaptıktan sonra: *"irade-i seniye dairesinde işe başlamak için hareket etmek üzere bulunduğunu beyan ederek birçok iltifat-ı şahaneye mahzar olduktan sonra telgrafhaneden çıkmıştır."* Ahmed Ziya'nın tanıklığıyla, *"Bu muhaberat ile icraat-ı istibdadkarane tezekkür edilmiş ve kanlı bir netice, kat'i surette tahakkuk ve taayyün etmiş olmalı ki, işte gidiyorum, hepsini kesip oraları kana boyayacağım!"* diyerek telgrafhaneden ayrılmıştır." Bu

⁵² Okyar, a.g.e., s. 13.

⁵³ Manastır'daki suikastın başarılı olmaması ihtimaline karşılık ikinci bir tedbir alınmıştı. Manastır heyet-i merkeziyesi, azalarından Mümtaz Yüzbaşı Habib Bey'e, Gevat sırtlarında oluşturulan bir cebel müfrezesiyle Şemsi Paşa'yı pusuya düşürmesini söylemişti. Karabekir, a.g.e., s. 327.

⁵⁴ Ragıb, a.g.e., s. 423.

⁵⁵ Ahmed Niyazi, *Resneli Niyazi Bey'in Anıları- Balkanlarda bir Gerillacı*, s. 158.

ifade kudretli kumandanın ölümünden önce dikkat çeken son sözlerinden biri olmuştur.⁵⁶

Suikast zamanı geldiğinde Atıf Bey planladığı yerde mevzilenmiş, Şemsi Paşa'yı daha önce hiç görmediğinden, onu gördüğünde tanıyıp tanıyamayacağını vermiş olduğu endişeyle beklemeye koyulmuştur. Bundan başka Şemsi Paşa'nın maiyeti ve muhafızları tarafından göreceği hürmetli muamele Şemsi Paşa'yı Atıf Bey'e göstermiş olacaktır. Atıf Bey önce telgrafhane yakınındaki bir lokantaya girip "son yemek" olduğunu düşünerek kendisine güzel bir ziyafet çekmiştir. Sonra Cemiyet üyelerinden Prevezeli Talat Bey'in vasıtasıyla bir Nagant tabanca temin etmiştir. Akabinde tekrar telgrafhane binasının yaklaşık yüz metre yakınındaki kahvehanelerden birine oturup beklemeye başlamıştır. O esnada Cemiyet'in ileri gelenlerden olan Manastır Numune Mektebi Müdür Muavini Süleyman Askeri Bey'le karşılaşmıştır. Kendisine, eğer girişeceği bu tehlikeli işin sonucunda ölürse, İstanbul'daki anne, babası ve kız kardeşini Cemiyet'in himaye etmesini vasiyet etmiştir. Akabinde Atıf Bey, ölümü göze alarak Drahor boyunda aşağı yukarı dolaşmaya başlamıştır. Telgrafhane binasının önünde Arnavut silahşorlar da dolaşmaktadır. Bunu gören Atıf Bey'in artık, Şemsi Paşa'nın telgrafhanede bulunduğuna şüphesi kalmamıştır.⁵⁷

Bu sırada daha evvel belirttiğimiz üzere, Şemsi Paşa telgrafhanede isyanı bitirmek için işe başlayacağını Saray'a beyan etmiş, karşılığında birçok iltifatı şahaneyle mahzar olmuştur. Şemsi Paşa'nın İttihadçı damadı Rifat Bey bu sırada Şemsi Paşa'ya eşlik etmekte ve paşanın yanından ayrılmamaya çalışmaktadır. Rifat Bey'in hemşiresiyle evli olan Manastır taburu subaylarından Fuad Efendi de oradadır, o da Cemiyet'e dâhildir. Cemiyet her ikisinin de Şemsi Paşa ile olan ilişkilerinden istifade etmiştir. Fuad Efendi resmi bir belgeyi Rifat Bey'e imzalatmak bahanesiyle telgrafhaneye sokulmuş ve Mabeyn ile Şemsi Paşa arasında geçen muhabereyi dinlemiştir. Şemsi Paşa muhabereyi bitirip Fuad'ı görünce tedirgin olmuş, Rifat Bey de yabancı değil, benim eniştemdir diye ona telkinde bulunmuştur. Buna karşılık Şemsi Paşa Fuad'a, burada duyduklarını başkasına söylersen seni Drahor boyunda

⁵⁶ Özdemir, *a.g.e.*, s. 169.

⁵⁷ Ragıb, *a.g.e.*, s. 437-438, 460.

asarım diye tehditte bulunmuştur.⁵⁸ Akabinde Şemsi Paşa telgrafhanede son yemeğini yemiş; sofradan kalktıktan sonra abdest alıp oraya serilen bir seccadede son namazını kılıp, kılıcını kuşanarak telgrafhaneden çıkmaya koyulmuştur. Telgraf muhabere memuruna kendisi arabaya biner binmez Yıldız Telgrafhanesi'ni bulmasını ve kendisinin hareket ettiği saat ve dakikayı Mabeyn'e bildirmesini emretmiştir. Telgraf dairesinden ayrılmak üzere kapıya doğru yöneldiğinde vakit ikinci civarıdır. Diğer taraftan binanın yakınında bekleyen Atıf Bey, arabaların gelmesini görmesi üzerine artık zamanın geldiğini anlamıştır. Atıf Bey, Paşa'yı görmek üzere telgrafhane önüne gelen halktan ve zabitlerden oluşan kalabalığın kendisine verdiği avantajla, kalabalık arasına karışarak Şemsi Paşa'ya ateş edebilecek en müsait noktayı seçmiştir. Bu sırada telgrafhanenin içinden bir iki kişi çıkmış, bir an içinde bir hareketlenme olmuş, hareketlenmeyi, –geliyor, geliyor fısıldamaları takip etmiştir. Tam bu sırada Paşa, eldivenlerini yukarıda unuttuğunu fark etmiş ve Mülazım Hüseyin Ağa'ya eldivenlerini getirmesini söylemiştir. Şemsi Paşa, Hüseyin Ağa'ya bu emri verdikten sonra arabaya binmek üzere ilerleyip telgrafhane kapısının eşiğine gelmiştir. Şemsi Paşa'nın kapıda görülmesiyle silahına sarılan Atıf Bey, silahını yavaşça ve etrafındakilere göstermeksizin kaldırarak seri bir şekilde tetiğe basmış, çıkan ilk kurşun Şemsi Paşa'nın kulağını sıyrarak arkasındaki duvara saplanmış. Bunun üzerine birdenbire ortalık karışmış, herkes şaşırmış, ne yapacağını, neye uğradığını tayin etmekte aciz bir halde kalmıştır. Bu sırada Şemsi Paşa ilk ateşten sonra kaçmamış ayakta dik bir halde kurşunun geldiği tarafa yönelmiştir. Paşa'nın bu halinden ve etraftaki kargaşadan istifade eden Atıf Bey, büyük bir dikkatle tabancasına istikamet vererek tekrar tetiği çekmiştir. Bu atış Ragıb'ın ifadesiyle etrafı bir mahşer yerine döndürmüştür. Paşa artık vurulmuş ve acı bir sesle: -Ah! diyerek yere serilmiştir. İkinci kurşun Şemsi Paşa'nın kalbine isabet etmiş ve onu derhal orada devirivermiştir. Cemiyet Fedaisi Atıf Bey, hedefini devirmesine rağmen işini şansa bırakmak istemeyerek tekrar tabancasını çevirip bir kurşun daha sıkmıştır. Şemsi Paşa bu sırada yukarıdan eldivenlerini getiren Mülazım Hüseyin Ağa'nın kolları arasına dayanarak bir adım atabilmiş, üçüncü kurşun Şemsi Paşa'nın yere

⁵⁸ Karabekir, *a.g.e.*, s. 326, 327.

kapanan vücudunun üstünden aşır gitmiştir.⁵⁹ Paşa, artık yürüyecek halde değildir, Hüseyin Ağa'nın kolları arasına dayanarak kapı önünde duran telgrafhanenin sandıkları üzerine otururken bitkin bir sesle Hüseyin Ağa'ya son söz olarak: “-Beni zabitler bitirdi” diyerek, kelime-i şehadet getirip onbeş dakika zaman zarfında orada canını teslim etmiştir.⁶⁰

Şemsi Paşa'nın oğlu Müfid Şemsi, farklı olarak, “*atılan kurşunlardan birincisi isabet etmiş ve revolver (tabanca) sesi üzerine, babamın sesin geldiği tarafa dönmesi, tam hedef teşkil etmesine rağmen kurşunların havaya gitmesine sebep olmuştur.*” diyerek Atıf'ın, Paşa'nın heybeti karşısında irkilip korktuğunu, bu yüzden sonraki kurşunların boşa gittiğini iddia etmiştir. Devamındaki ifadeleri şöyledir:

Katil bu uğursuz günde, birkaç hayatın daha sönmesine bilerek sebep olmuştur. Babama telgrafhane içinde saldırmak mümkünken, kurtulmak ihtimali az bulunan ve alçaklığı kadar korkak olan katil, halk arasında saldırmayı tercih etti (...) ne cereyan ettiğini ve edeceğini bilmeyen seyircilerden bazısının kaza olarak ölümüne ve can korkusuyla kendilerini Drahor'a atan (telgrafhane bitişiğindeki nehir) diğer bazılarının da kımıldayamaz hale gelmelerine sebep oldu.⁶¹

Bütün hadise kısa bir zaman içinde cereyan eden kanlı bir sahne olmuştur. Atıf Bey hedefini devirdiğine emin olduktan sonra etrafındaki insanların kaynaşmaları, birbirini itip kakmaları arasında yerini değiştirerek at arabalarının altından geçerek can havli ile kaçmaya başlamıştır. Suikastın hemen ardından olay yerinden kaçan Atıf Bey, Cemiyet'ten Süleyman Askeri Bey'in suikasttan önce ayarladığı (Siirt Mebusu) Mahmud Bey'in evine doğru ilerlemeye

⁵⁹ Ragıb, *a.g.e.*, ss. 461-468; Alkan, *Selmanik'in Yükselişi*, s. 268.

⁶⁰ Mülazım Hüseyin Ağa'nın alınan ifadesine göre yaralı halde iken Şemsi Paşa, “Beni zabitler bitirdi” diyerek hayatını teslim etmiştir. Şemsi Paşa vurulduğu an itibari ile hemen ölmemiştir. Günümüze ulaşan resmi belgelerde, Şemsi Paşa'nın yaralandıktan sonra “15 dakika” zaman zarfında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. *İSAM. HHPE. 8/419-2.*

⁶¹ Müfid Şemsi, *Şemsi Paşa, Arnavudluk ve İttihad-Terakki*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul, 1995, s. 81-82.

çalışmıştır.⁶² Bu esnada arkasından atılan mavzer kurşunlarından biri sağ bacağını delmiştir. Fakat can havli ile koşmaya devam etmiş ve bir kunduracı dükkânına girip oradakileri tehdit ederek kepenkleri kapatmıştır. Akabinde çevrede rehberlik görevinde beklemekte olan İttihad Terakki'nin eski ve çalışkan subaylarından Nezir Efendi'nin çabalarıyla civarda bir eve girmek suretiyle peşindekileri atlatmıştır. Çok kısa bir zamanda gelişen bu olaylar karşısında Şemsi Paşa fedaileri tarafından takibat, arama ve araştırma gereği kadar yapılamamıştır. Şemsi Paşa'nın ölümü yakın çevresi, akrabaları ve mahiyetinde bulunanlar arasında büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Buna rağmen ülke genelinde halk arasında ilk hengâmda hiçbir olağan dışı durum görülmemiştir. Cemiyet mensupları ise öncelikle teşkilatın takip ettiği amaç üzerine bu hadisenin yapacağı tesiri düşünmüştür. Karabekir'e göre ilk anda ortalıkta ciddi, vakur, azim bir sükûnet vardır.⁶³ Atıf Bey Cemiyet'ten Mahmud Bey'in evine girdikten sonra, bir gün burada kalmış, ertesi gün bu evden ayrılarak kadın çarşafı altında tabur kâtibi Mehmed Ragıb Bey'in evine nakledilmiştir. Atıf Bey, bir gece daha Manastır'da saklandıktan sonra buldukları evin hükümet tarafından öğrenilmesi üzerine yine kadın kılığında Cemiyet tarafından Resne'ye kaçırılmıştır.⁶⁴ Bu sırada muhtemelen İTC tarafından Şemsi Paşa'yı, muhafızları olan Arnavutların öldürdüğüne dair dedikodular çıkarılmıştır,⁶⁵ ancak kısa zaman sonra bu haberin yalan olduğu anlaşılmış, haberlerin doğru olmadığına dair İbrahim Paşa'dan Rumeli Müfettişliği'ne tahrirat gönderilmiştir.⁶⁶ Bunun yanında suikastta vurulan Şemsi Paşa'nın nasıl vurulduğuna dair Manastır Valisi Hıfzı'dan gelen malumata binaen Hüseyin Hilmi Paşa'dan Sadaret'e acil gerekli tahrirat gönderilmiştir.⁶⁷ İlk ölüm haberi Paşa'nın damadı olan Miralay Rifat Bey tarafından şöyle bildirilmiştir:

⁶² Ragıb, *a.g.e.*, s. 447.

⁶³ Karabekir, *a.g.e.*, s. 327.

⁶⁴ Özdemir, *a.g.e.*, s. 179, 181.

⁶⁵ Bu dedikodular dışında Arnavut askerlerinin açtığı ateş sonucu olay esnasında vurulan başka kişilerin olduğu söylenebilir. "Şemsi Paşa'ya suikast edildiği sırada adı geçen ve gönüllü sıfatıyla getirilen Arnavut askerleri tarafından atılan kurşunlar bir berbere gelmiştir." *İSAM. HHPE. 9/543.*

⁶⁶ *İSAM. HHPE. 4/223.*

⁶⁷ *İSAM. HHPE. 9/543.*

Me'muriyet-i mahsusa ile Manastır'a gelmiş Birinci Ferik Şemsi Paşa bugün saat yedide Resne'ye geçmek üzere telgrafhaneden çıkıp arabaya bineceği sırada eşhas-ı meçhule tarafından endaht olunan rovelver kurşunlarıyla katl ve itlaf edildiği kemal-i teessüfle arz olunur.⁶⁸

Şemsi Paşa'nın ölüm haberi Manastır Valisi'nce Dâhiliye Vekaleti'ne çekilen telgrafta ise şu şekildedir:

Bugün buraya gelmiş olan Şemsi Paşa, Resne'ye gitmek için hazırlanarak arabaya rakip olmak üzere telgrafhaneden çıktığı esnada endaht olunan bir silahdan mecruh olarak bir çeyrek saat sonra müteessiren vefat eylediği ve güzergâhında maiyeti askerleri vesair zabitan bulunduğu halde mütecasir teşhis ve derdest olunamadığı maruzdur.⁶⁹

Kişinin eşkâlinin tespiti için çalışıldığı bu anda, Saray tarafından ayrıca bu duruma son vermek için din adamlarından oluşan bir nasihat heyeti oluşturmuştu. Resneli Niyazi'nin çetesine kimsenin katılmaması için ahaliyi bilgilendirmek üzere Halveti Dergâhı Şeyhi İsmail Efendi başkanlığında bir heyet oluşturularak bölge köylerine gönderilmesi emredilmişti. Buna mukabil İTC de çeşitli kazalarda, Hıristiyan ve Müslüman ahaliyi kışkırtıp örgütleyerek, subayların ve çeşitli dinlere mensup din adamlarının önderliğinde ellerinde "eşitlik, hürriyet, kardeşlik" yazılı pankartlarla toplanmışlardı. Bu nümayişlerde genel olarak Kanun-i Esasi'nin geri getirilmesi ve İstanbul'da Meclis'in tekrar açılması istenmiş aksi halde başkente yürüyecekleri şeklinde tehditlerde bulunulmuştur.⁷⁰ Konuyla ilgili hükümete gönderilen şikâyet içerikli telgraflarda bu kalabalıklar içinde Masonların ve Hıristiyan azınlıkların da bulunduğu, hürriyetlerini ilan ettikleri, halkın canını, malını ve namusunu koruyacaklarına dair halka hitap ettikleri görülmektedir.⁷¹

Şemsi Paşa'nın katilinin bulunması için Mirliva Şükrü Paşa yönetiminde, Polis Müdürü Kenan Bey, istinaf azasından Abdullah

⁶⁸ İSAM. HHPE. 19/1277-1; BOA. BEO. 3352/251386.

⁶⁹ BOA. Y.MTV. 312/630/5.

⁷⁰ İSAM. HHPE. 9/484.

⁷¹ İSAM. HHPE. 18/1180.

Efendi ve dönemin merkez kumandanı görevlendirilmişti.⁷² Kısa zaman içinde suikastı gerçekleştiren zabitan Binbaşı Ali Barut Bey'in taburundan olduğu söylentisi çıkmıştı. Nitekim bu taburdan iki zabitan, mülazım-ı evvel Mehmed Ali ve Atıf kayıptı. Dikkatli ve titiz bir inceleme yapılmış olsa olayı kısa zamanda açığa çıkarmak için elde epeyce bilgi ve bulgu mevcut idi. Ancak bölgedeki adli birimlerde çalışan devlet görevlilerinin de çoğunun Cemiyet mensubu olması, bunu imkânsız hale getiriyordu. İttihadçı bir sorgu hâkimi olan Kemal Bey'in sunduğu rapor konuyu kapatmak istediğini açıkça göstermektedir.⁷³ Nihayetinde Şemsi Paşa'ya suikast yapan Atıf Bey'in eşkâli tespit edilmiş, yapılması gerekenleri içeren bir tebligat Hüseyin Hilmi Paşa'dan Müşiriyet'e gönderilmiştir.⁷⁴

Bu olay İttihad ve Terakki Cemiyeti üyelerinin hemen hepsi tarafından oldukça mühim bir olay olarak hatıratlarda işlenmiştir. Hatta ihtilalden sonraki yıl Şemsi Paşa'nın öldürüldüğü caddeye Atıf ismi verilmiş ve ilk yıldönümünden itibaren bu tarih ve bu yer 1935'e kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde resmi bir bayram hüviyetinde kutlanmıştır.⁷⁵ Ayrıca bu fedakârane icraatı karşısında Atıf Bey ödül olarak defaatle Osmanlı Mebusan Meclisi ve TBMM'de milletvekilliği görevlerine getirilmiştir.⁷⁶ O dönemde bu isyanı bitirecek belki de tek kişi olan Şemsi Paşa'nın öldürülmesiyle olayların seyrinin değiştiği aşikârdır. Özellikle Resneli Niyazi Bey'in, Şemsi Paşa'nın öldürüldüğünü duyduğunda dile getirdikleri hadisenin önemini, Cemiyet'in Şemsi Paşa karşısında düşüncelerini açıkça ortaya koymaktadır:

Aman Allah'ım neler öğreniyordum. Şemsi Paşa'nın halk içinde öldürtülmesi, yapanın muhafazası (...) bu haberler benim hareketlerimi kırbaçlıyor, gayretimi arttırıyordu (...) Beni Şemsi Paşa ile çarpışmaktan men eden bütün milletin öpmek istediği bu eli hayatım müddetince mukaddes sayacağım. Zira bu

⁷² İSAM. HHPE. 8/477, 25.

⁷³ Özdemir, a.g.e., s. 195, 197.

⁷⁴ İSAM. HHPE. 8/439.

⁷⁵ Detaylı bilgi için bkz: Melis Süloş, "Cumhuriyet Döneminde 1908 Hürriyet Bayramı Kutlamaları", *Toplumsal Tarih*, N. 151, Temmuz 2006, s. 72-75.

⁷⁶ Atıf Bey, Kamçıl soyadını almıştır. Örnek Çanakkale mebusluğu ile ilgili bkz. *TBMM Albümü (1920 - 2010) 1. Cilt 1920-1950*, ed. Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, Ankara, 2010, s. 316, 385; Akıncı, a.g.e., s. 92.

kahraman ve kavi el, beni ve bütün milleti perişan etmek üzere hazırlanan bir zulüm ve zalim idarenin hareketine nihayet vermiş, beni kurtarmıştı. Manastır İttihad ve Terakki merkezinin bu muvaffakiyeti bence çok mühimdi. Şemsi Paşa gibi cahil ve gururlu, gururlu olduğu kadar da atak, hareketlerinde hile ve melanet malum olan bir kumandanın karşıma çıkması, zavallı milletim için büyük bir kötülük olacaktı.⁷⁷

Dönemin Ohri Kaymakamı ve aynı zamanda gizli bir İttihadçı olan Süleyman Kani Bey (İrtem) de bu suikastı benzer şekilde değerlendirmiştir: *“Bence hâsıl olan kanaat şudur ki Cemiyet büyük bir felakete, izmihlale uğramaktan kurtaran şey, Şemsi Paşa’nın bu suretle itlaf edilmesi olmuştur.”*⁷⁸ Şemsi Paşa suikastı hakkında mühim bir çalışmaya sahip olan konunun uzmanlarından Özdemir’in genel tespiti de bu hadisenin önemini vurgulamaktadır: *“Atıf’ın kurşunu -1908 İhtilali sonrasındaki gelişmeler göz önüne alındığında- Osmanlı İmparatorluğu’nu ‘bitiren’ kurşundur.”*⁷⁹ Şemsi Paşa eğer böyle bir suikast ile öldürülmemiş olsaydı, ihtimal ki o güne kadar üzerine aldığı tüm vazifeleri eksiksiz yerine getiren Paşa, İttihadçıları da etkisiz hale getirecek hatta Cemiyet’i toparlanamayacak vaziyette dağılma noktasına götürecekti. Tahsin Paşa’nın ifadesi ile Şemsi Paşa *“Kuvvetli bir ümit”* olarak görülmekteydi, ancak bu ümit yaşanan hadiseyle beraber yerini karamsarlığa bırakmıştı.⁸⁰ Suikast sonrası Şemsi Paşa yerine alalacele Hacı Nazmi Paşa getirilmiş ise de Şemsi Paşa’nın boşluğunu dolduracak askeri yeterliliğe ve şöhrete sahip değildi. Ayrıca Şemsi Paşa’nın öldürülmesiyle Cemiyet’in yapabileceklerinin sınırları, kuvvet ve kudreti artık ortaya çıkmış, Cemiyet’e uzak olan kişiler ve özellikle Mabeyne bu durumdan dehşete düşmüştü. Bunun üzerine Saray’ın siyasetine vâkıf ve sadık, yetenekli bir paşa aranmış ve bu hususiyetlerin Müşir Osman Paşa’da olduğuna kanaat getirilerek tenkil kumandanı olarak Şemsi Paşa’nın yerine tayin edilmiştir.⁸¹ Bu minvalde Müşir Osman Paşa, 12 Temmuz 1908’de Manastır’a gelmiştir. Ama

⁷⁷ Niyazi, *Resneli Niyazi Hatıratı*, s. 155, 157.

⁷⁸ Süleyman Kani İrtem, *Meşrutiyet Doğarken, 1908 Jön-Türk İhtilali*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 1999, s. 20.

⁷⁹ Özdemir, *a.g.e.*, s. 178.

⁸⁰ Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 268.

⁸¹ Karabekir, *a.g.e.*, s. 331.

asker artık emir dinlemiyor, silah arkadaşları ile çatışmaya girmek istemiyordur. Cemiyet ise gün geçtikçe durumunu sağlamlaştırmıştır. Ahmad'a göre Rumeli'deki Bulgarların hemen hepsi Cemiyet yanlısıdır. Müslümanlar da propaganda ile yavaş yavaş kazanılmaya başlanmıştır.⁸² Temmuz ortalarında gelince Cemiyet, Rumeli'de kendini artık sağlama almıştır. Böyle bir ortamda Şemsi Paşa gibi aynı akıbete uğramak istemeyen Osman Paşa'nın naif davranmak gerektiğini düşünmesi ve kuşatılan evinde hemen teslim olup, esareti kabul etmesi ihtilalin başarısı önündeki son engeli de ortadan kaldırmıştır.⁸³ Bunun yanında genç mektepli zabitanın ekseriyetle İttihadçı oluşu, dağa çıkanlara karşı alınacak önlemleri felce uğratmıştır.⁸⁴ Aynı zamanda 3. Ordu'ya mensup asker ve subayların da Şemsi Paşa ve ondan sonra Tatar Osman Paşa tarafından bastırılmak istenen isyancılara karşı oluşturulan birliklere katılmama gibi tavırları, Saray'ı iyice çaresiz ve ümitsiz durumda bırakmıştır.⁸⁵ Sonuç olarak, dönemin kaynaklarına ve hadisin gidişatına göre, Şemsi Paşa'nın katli, açık bir şekilde Jön Türk İhtilali'nin başarıya ulaşmasındaki en büyük amil sayılabilir. Bu suikast, Cemiyet fedailerinin başarı beklemeden çaresizlik içinde attığı tehlikeli bir adımdı. Padişaha bağlı bir hafiyenin öldürülmesiyle bir Osmanlı paşasının öldürülmesi elbette çok başka şeylerdi. Böyle bir harekete kalkışmak, her şeyden önce Padişah'a savaş açmak, Şemsi Paşa'nın silahşorlarıyla çatışmayı göze almak demektir. Netice itibarı ile Şemsi Paşa'yı Manastır'da deviren kurşun aslında onun şahsında Sultan Abdülhamid'i İstanbul'da indiren kurşun olmuştur. Bu hadiseye dâhil ve şahit olan herkes, İttihadçıların kuvvet ve başarısını bu hadise ispat ve temin etmiştir, demektir. Çünkü Cemiyet'e karşı o vakte kadar tereddüt içinde olan, duraksayan ve çekinen pek çok kimse bu hadiseden sonra Cemiyet'e dâhil olmaya

⁸² Ahmad, *a.g.e.*, s. 33.

⁸³ Osman Paşa İttihadçıların geldiğini öğrendiğinde Şemsi Paşa'nın akıbetine uğrayacağından korkarak, Yunan muharebesinde Ohri redif taburunu kurtardığından bahisle Ohrililere karşı kendisini müdafaa etmeye çalışmıştır. Kendisine Cemiyet tarafından verilen mektubu okuduktan sonra direniş göstermezse sadece misafir edilmek istendiğini anlayınca sakinleşmiş ve Cemiyetin talimatlarına uymuştur. Emine Gümüşsoy, "II. Meşrutiyeti Hazırlayan Bir Merkez: Ohri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, Aralık 2008, s. 66.

⁸⁴ Sina Akşin, *Jön Türklere ve İttihat ve Terakki*, Ankara, 2017, s. 128.

⁸⁵ Balkaya, *a.g.e.*, s. 37.

başlamış ve Cemiyet ile iyi geçinmenin hayati derecede zaruri olduğu kanaatine varmıştır.⁸⁶

Sonuç

Şemsi Paşa'nın öldürülmesi 1908 İhtilali vetiresinde kilit önem arz eden bir hadisedir. Çünkü Şemsi Paşa, padişaha bağlı, alaylı bir paşadır ve mutlakiyet taraftarıdır; prestiji, gücü ve isyanı bastırmakla ilgili geniş yetkileri ile beraber Sultan Abdülhamid'in Balkanlar'daki gölgesi konumundadır. Hem hükümet hem İTC için onun şahsı aynı zamanda Sultan'ın, ta kendisi olarak algılanmıştır. Bu sebeple isyan karşısında padişahın mutlak sonuç alacağına inandığı, en güvendiği paşasının bir suikast sonucu öldürülmesi Saray'ı derin bir ümitsizliğe sevk ederken, Cemiyet'in ümitlerini tam tersine yeşertmiş, korkularını gidermiş, çöken moral ve motivasyonu yeniden kazandırmıştır. Her darbe-ihtilal nevinden girişimlerde gözlemleneceği üzere bu durum ihtilalin başarıyla sonuçlanacağını düşünenler nezdinde ikbal endişesiyle beraber Cemiyet'e destek verme psikolojisini de oluşturmuştur. Bu minvalde Şemsi Paşa öldükten sonra başkaca subayların da isyana alenen katılması, suikast sonucu ölen Şemsi Paşa yerine tayin edilen Osman Paşa'nın aynı akıbete uğramamak için direnmeden teslim olup, esareti kabul etmesi süreci tamamlayan örneklerdir. Şemsi Paşa'nın planı dâhilinde Firzovik'te toplanan binlerce Müslüman halkın suikast sonrası ortada kalıp, manipüle edilerek İTC tarafına çekilmesi ise Arnavutlara ayrı bir güven duyan Sultan'ı başka bir noktadan teslimiyete sevk etmiştir. Osmanlı'nın son muktedir imparatoru Sultan Abdülhamid Han'ın bu noktadan sonra artık yapabileceği pek fazla bir şey kalmamıştır. Bir taraftan orduda Niyazi Bey'inki gibi dağa çıkmalar, diğer taraftan Arnavutlar gibi sadık bir halkın Saray'a gönderdiği tehdit telgrafları ve bu sırada, bu gailelerle uğraşacak mülkî ve askerî mekanizmanın Cemiyet'in subaylarınca girişilen tedhiş ve propaganda faaliyetiyle felce uğratılması durumu içinden çıkılamayacak bir hale getirmiştir. Özellikle suikasttan sonra Makedonya bölgesinde bulunan askeri ve sivil yöneticilerin hemen hemen tamamına yakınının Jön Türk tarafına geçmesi ve ihtilale destek vermesi, Makedonya'daki diğer yöneticilerin kahir ekseriyetinin de sürecin nerelere varabileceğini

⁸⁶ Karabekir, *a.g.e.*, s. 328.

öngörememekten hadiselere gözlerini kapamaları, Sultan Abdülhamid gibi zeki ve kabiliyetli bir padişahı dahi çaresiz bırakmıştır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti böylelikle başlangıç hedeflerinden hiçbir sapma olmadan başlattıkları bölgesel isyanı tutarlı bir şekilde başarıyla sonuçlandırmıştır. Mümkün olduğunca az kan akıtılmasına çok büyük önem verilmiş ve bu, Şemsi Paşa'nın öldürülmesi ile büyük ölçüde başarılmıştır. Çünkü bu mücadelede anlatıldığı üzere temsiliyet ve psikolojik etki bakımından Şemsi Paşa vezir değil adeta şah konumundadır. Onun çok büyük ve korkutucu bir propaganda ile hızla sahaya inmesi ancak aynı hızla düşürülmesi taraflar nezdinde bahsedilen kuvvetli etkilere sebep olmuştur. Bu etkiyle kimin İttihadçı olup olmadığını bilmeyen paşalar en yakınlarından dahi çekinerek İttihadçıları karşlarına almaktan imtina etmişlerdir. Bu da mücadelenin bir ay bile sürmeden nihayetine sebebiyet vermiştir. Diğer taraftan çok fazla kan dökülmeden başarılı bir ihtilal yapabilmek, devrimci Jön Türklerin halk yığınlarından ziyade devlet memurlarından ve subaylardan yani profesyonel bir ekipten oluşmasından, gerekli yerlerde yapılan eylem, temas ve propagandalardan kaynaklanmaktadır.

Rumeli'de kontrolün bu hadiseler neticesinde tam olarak sağlanamaması karşısında Sultan II. Abdülhamid Han, hem içerde hem dışarda devleti daha büyük problemlerle karşı karşıya bırakmamak için meşrutiyeti tekrar ilan etmek zorunda kalmıştır. Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi İttihadçılar için beklenmedik bir başarıdır. Padişah'ın çok kısa bir zaman zarfında dayatmalara teslim olması, buna hazırlıksız olan İttihadçuları, ülkeyi ve bürokrat kadroyu kargaşaya düşürmüştür. Hürriyetin henüz ne anlama geldiğini bilmeyen halk ise, yıllardır işleyen kanun ve nizam müesseselerinin yıkıldığını düşünerek kendi sorunlarını kendileri çözme yoluna gitmişler, bu da ülkede kısa süreli bir kaos meydana getirmiştir. Devamında askerler arasında olan hizipleşme, İTC'ye destek verenlerin hızla terfi edeceğine dair şayia, orduda hiyerarşi ve disiplini bozup, devlet otoritesini zayıflatırken, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni devlet içinde ayrı bir güç haline getirmiştir. Ayrıca ihtilalcilerin bu başarısından sonra "hürriyet kahramanı" ilan edilmeleri, ordu içinde gizli örgütlenmelere ve fedailik anlayışına motivasyon sağlarken,

Türkiye’de gerçekleşen askeri darbelere temel teşkil eden zihniyetin de tarihi kaynaklarından birini oluşturmuştur. Bu durum üzerinde pek durulmasa da siyasal tarihimizde darbe geleneğinin oluşumunda etkili olan zeminin önemli parametrelerinden biridir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO. 3352/251386.

İ.TAL. 211/28, 230/40, 399/86.

Y. PRK. ASK. 158/52.

Y. PRK. MK. 15/39.

Y.MTV. 312/630/5.

Y.A.HUS. 523/130.

YEE. 149/10.

B. İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)

Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı (HHPE)

HHPE. 4/223, 6/316, 8/419-2, 8/439, 8/477, 9/484, 9/543, 18/1180, 19/1277-1, 19/1288, 25/1686.

Hatırat, Araştırma ve Tetkik Eserler

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, İstanbul 2017.

Akıncı, Turan, *Suikast, Osmanlı’da Son Dönem Suikastlar*, İstanbul 2017.

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara 2017.

Alkan, Necmettin, *Mutlakiyetten Meşrutiyete-II Abdülhamid ve Jöntürkler*, İstanbul 2009.

Alkan, Necmettin, *Selanik’in Yükselişi, Jön Türkler Abdülhamid’e Karşı 1908 İhtilali*, İstanbul 2012.

Balkaya, İhsan Sabri, *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880 - 7 Mayıs 1943)*, Ankara 2005.

Bayar, Celal, *Bende Yazdım - Milli Mücadeleye Giriş 1*, İstanbul 1997.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. I, I. Kısım, Ankara 1991.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. IV, İstanbul 1972.

Gümüşsoy, Emine, “II. Meşrutiyeti Hazırlayan Bir Merkez: Ohri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, Aralık 2008, ss. 53-70.

Hanioğlu, Şükrü, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul 1986.

İrtem, Süleyman Kani, *Meşrutiyet Doğarken, 1908 Jön-Türk İhtilali*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 1999.

Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul 2011.

Külçe, Süleyman, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, Haz. İsmail Dervişoğlu ve ark., İstanbul 2013.

Mustafa Ragıb, *Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca*, haz. Rahşan Aktaş, İstanbul 2007.

Müfid Şemsi, *Şemsi Paşa, Arnavudluk ve İttihad-Terakki*, haz. Ahmed Nezh Galitekin, İstanbul 1995.

Okyar, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul 1980.

Özdemir, Hakan, *Abdülhamid'i Deviren Kurşun*, İstanbul 2014.

Resneli Ahmed Niyazi, *Resneli Niyazi Bey'in Anıları- Balkanlarda bir Gerillacı*, çev. İhsan Ilgar, İstanbul 1975.

Resneli Ahmed Niyazi, *Resneli Niyazi Hatıratı*, Ankara 2017.

Süloş, Melis, "Cumhuriyet Döneminde 1908 Hürriyet Bayramı Kutlamaları", *Toplumsal Tarih*, N. 151, Temmuz 2006, ss. 72-75.

TBMM Albümü (1920 - 2010) 1. Cilt 1920-1950, ed. Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, Ankara 2010.

Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931.